

TRADUIR SOTA LA DICTADURA FRANQUISTA, TRADUIR CLANDESTINAMENT: POESIA (1944-1945) I ARIEL (1946-1951)¹

Montserrat Bacardí

Montserrat.Bacardi@uab.cat
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Acabada la guerra civil, la dictadura de Francisco Franco va prohibir les traduccions al català durant una dècada, fins al 1948, en què van aparèixer l'*Odissea* de Carles Riba i la *Divina Comèdia* de Josep M. de Sagarra en condicions molt restrictives. Aquestes condicions es van mantenir pràcticament inalterables fins al 1962, quan va deixar de practicar-se la censura lingüística prèvia davant la demanda de publicar qualsevol traducció catalana. En la dècada dels quaranta, quan la persecució era més severa, van sortir a llum dues revistes clandestines en català, *Poesia* (1944-1945) i *Ariel* (1946-1951), que van traduir regularment una selecció de l'obra dels noms canònics de la literatura occidental, sense negligir l'aportació de la contemporaneïtat, les avantguardes i les novetats més recents.

Abstract

“Clandestine translations during Franco’s dictatorship: *Poesia* (1944-1945) and *Ariel* (1946-1951)”

After the Spanish Civil War, Francisco Franco’s dictatorship banned Catalan translations for a decade. But in 1948, Carles Riba’s version of the *Odyssey* and Josep Maria

1. Aquest article s’inscriu en el Grup d’Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2009, SGR 1294), reconegut i finançat per l’Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya, i en el projecte “La traducció en el sistema literari català; exilio, gènere e ideologia (1939-2000)”, amb el número de referència FFI2010-19851-C02-01, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

de Sagarra's version of the *Divine Comedy* were published, albeit with severe restrictions. These restrictions remained virtually unchanged until 1962, when the regime began allowing the publication of Catalan translations without prior censorship. In the 1940s, when the repression was at its fiercest, two underground journals in Catalan, *Poesia* (1944-1945) and *Ariel* (1946-1951), regularly translated a portion of some of the classics of Western literature, and also published contemporary and avant-garde material as well as the most recent works.

Palabras clave: Traducció catalana. Franquisme. Clandestinitat. *Poesia*. *Ariel*.

Keywords: Catalan translation. Franco. Underground publishing. *Poesia*, *Ariel*.

Manuscript received on May 12, 2012 and accepted on September 10, 2012.

En el transcurs de la història, molts règims polítics han mirat de controlar la publicació de traduccions. En tant que arma eficaç de modernització de cultures, ha estat zelosament vigilada o directament prohibida arreu i en totes les èpoques. Sota dictadures d'ideologies distintes, sovint el que s'edita cal que estigui d'acord amb el pensament —únic— dominant. La possibilitat de dissensió suposa massa risc per a un poder omnipresent.

A hores d'ara ja ha estat força estudiat el fenomen de la doble censura que va exercir la dictadura franquista: una censura ideològica per a totes les publicacions de l'Estat espanyol, de caràcter general i permanent, i una censura lingüística, durant més de vint anys, per a les publicacions en les “altres” llengües que no fossin la castellana. En el marc d'aquest segon tipus de control, també és prou conegut que, fins al 1962, les traduccions van ser sotmeses a una persecució inclement. Per entendre'ns, mentre en castellà es podien publicar o es podien representar obres de dramaturgs que aleshores feien forrolla, com Jean-Paul Sartre o Tennessee Williams, en català, gallec o basc no es van poder veure o no es van poder llegir fins molt més tard. Comptat i debatut, el gener de 1939 “tota una literatura passa a la clandestinitat” (Triadú 1978: 13). Per això, per a designar el capteniment dels intel·lectuals que van romandre fidels a la llengua en la maltempsada, se sol emprar el terme d’“exili interior”. Els exiliats de debò, físicament, havien format part dels quadres dirigits de la Catalunya republicana. La seva empremta es disseminava per nombrosos països, però rarament arribava aquí, al país ocupat per la força de les armes.

Davant la persecució de qualsevol manifestació de catalanitat, la reacció no es va fer esperar gaire. En el terreny literari, de seguida van organitzar-se les primeres “lectures” privades, tertúlies que servien per a commemorar efemèrides, retre homenatges, escoltar conferències o concerts, escenificar peces teatrals i, sobretot, per a llegir l'obra recent que els escriptors no podien difondre per cap altre mitjà, privats de tota mena de plataformes. Celebrades amb tota la discreció possible en la intimitat de les cases particulars, tant d'intel·lectuals com de prohoms acomodats, podien congregar des de joves inquiets que feien les primeres armes en el món de les lletres fins a figures consagrades. Els unia el mateix objectiu: “mantenir el foc sagrat de la catalanitat” (Gassó

1982: 31), en paraules d'un dels artífexs de l'Estudi, una de les més actives i perllongades (1939-1955). Josep Palau i Fabre va reprendre'n una altra, els Amics de la Poesia, el 1941. Allà va gestar-se, davant el "perill de mistificació" d'aquelles sessions hermètiques i amb la consciència que calia "donar un cop de timó" (Palau i Fabre 2008: 157), la revista que va crear i que va dirigir tot sol entre març de 1944 i novembre de 1945, els vint números de *Poesia*, "la primera amb pes cultural a l'interior" (Samsó 1995: 32), d'una "fertilitat impensable per l'època i les circumstàncies" (Balaguer Pascual 1995: 36), o, ras i curt, "una de les millors mai publicades en català" (Ribé 1977: 37).

Palau i Fabre, que abans de la guerra ja havia col·laborat en diverses publicacions, després va exercir un paper clau: "de la nova promoció universitària, jo era l'únic que coneixia tots els escriptors catalans i això em permeté [...] de servir de pont entre uns i altres" (Palau i Fabre 2008: 151). Passats uns intents controvertits d'infiltrar-se en els rengles del falangisme i d'adonar-se que aquella estratègia estava condemnada al fracàs, va decidir-se per la via de l'acció clandestina, mal que fos unipersonal, com ho va ser la confecció de *Poesia*. Va beneficiar-se, amb tot, de la cooperació dels escriptors més prestigiosos que ja havien tornat al país o que no se n'havien mogut (Salvador Espriu, J. V. Foix, Josep M. López-Picó, Marià Manent, Carles Riba o Josep M. de Sagarra) i de les coneixences fetes en la clandestinitat, en tertúlies o a la universitat (Rosa Leveroni, Joan Perucho, Josep Romeu o Joan Triadú), lletraferits que aleshores tot just, temptejant camins, publicaven els primers textos.

La presentació material de *Poesia* cridava l'atenció. De mides molt generoses (el màxim que acceptava la impremta), exhibia uns "fulls esplendorosos, gairebé impertinents", en una "acuradíssima impressió" i en una "tipografia exuberant" (Colomines 1963: 25). Amb un gust classicitzant, visualment impactava, tant com devia xocar amb les restriccions de l'època. Remetia a una "normalitat" cultural només somniada, a una "continuitat" delerosa i llunyana. Palau i Fabre havia pres per model els *Quaderns de Poesia* (1935-1936). Fins i tot n'havia recollit un aspecte aparentment menor com el la pràctica d'un cert multilingüisme. *Poesia* conté alguns poemes en castellà i en francès, i un en gallec, llengües fàcilment entenedores per a un lector culte de l'època. Tanmateix, com veurem, la majoria de traduccions de la revista provenen del francès.

Aquesta imatge neonoucentista contrastava amb un anhel de renovació ben tangible. Les dues voluntats, continuïtat i canvi, es manifestaven obertament, sense cap ombra de contradicció: tant hi tenien cabuda composicions de Shakespeare com d'André Breton. A fer palesa l'herència —"una herència rica i plena" (Triadú 1978: 9)—, tan combatuda oficialment, no s'hi podia

renunciar. Tampoc, però, a lluitar contra el conformisme, els models estereotipats i la repetició indefinida de formes i motius agradosos. Palau i Fabre partia d'un concepte de la poesia massa elevat per a contentar-s'hi. Atorgant-li una transcendència potser fins i tot incòmoda, en el primer text del primer número, una mena de declaració de principis, ja sostenia, a tall de resolució, que "Poesia és Metafísica" (Palau [s.d.]: 1). Se situava, per tant, als antípodes del jocfloralisme i del romanticisme de cartó pedra. Entremig, les avantguardes havien canviat el concepte de la creació poètica; desacralitzant-la, li havien transferit un relleu distint, nou, el qual no podia deslligar-se del mateix subjecte poètic. "Alquimista", "mèdiu" o "vident" de la Poesia —en majúscules—, Palau i Fabre també se sentia subjugat per aquesta altra herència.

L'esperit de suma, d'integració, es feia palès en un altre aspecte de la revista: la inclusió de traduccions en gairebé cada número. La poesia "original" es combinava amb la traduïda amb una naturalitat i una decisió sorprenents. Que un text de Joan Llacuna anés seguit d'un altre de Paul Éluard o un de Salvador Espriu d'un altre de Petrarca, d'una manera sistemàtica, conferia valor i excel·lència als primers, mentre que situava els segons en una memorable tradició de traduccions. El nou i el vell, el de casa i el de fora, es conjuminaven per reinventar-se, precisament quan se'n qüestionava, de tot, la supervivència en llengua catalana. Era, de ben segur, una de les armes més eficaces per a apuntalar-la.

El repertori d'autors traduïts és relativament heterogeni: tant hi trobem puntals antics del cànon occidental —Safo, Shakespeare o Petrarca—, preromàntics rupturistes —William Blake—, neoromàntics vitalistes —Elizabeth Barrett Browning o Rilke—, simbolistes heterogenis —Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, Valéry o el comte de Lautréamont— com avantguardistes reconeguts —Apollinaire, André Breton, Jean Cocteau o Paul Éluard—. És evident que aquestes dues darreres tendències predominen de molt. De fet, a l'una i a l'altra, Palau i Fabre va dedicar-hi o bé números monogràfics (el 6, "Què és la poesia?", i el 13, extraordinari, "Textos del *vident*", s'hi poden considerar) o bé una atenció singular al llarg del centenar de pàgines que omplen tots els números aplegats. Hi compartia, no cal insistir-hi, una visió de la poesia com a coneixement, com a absolut i fins com a redempció.

D'una bona part de les versions d'aquests autors, se'n va encarregar ell mateix, sovint sense signar-les: d'Apollinaire, Breton, Cocteau, Éluard, Lautréamont i Rimbaud. De tots, Rimbaud, l'"il·luminat" que anys després va traduir més extensament (Rimbaud 1966), hi té més presència. Va interessar-s'hi també Lluís Gassó-Carbonell, el qual va oferir una versió de "Vaixell embriac", un dels poemes més coneguts i colpidors de l'escriptor precoç (en el número 18).

Abans (en el 15), Gassó ja havia publicat una breu selecció de “Poesia francesa moderna”, amb composicions de Baudelaire, Mallarmé i Valéry. En una mostra de coherència intel·lectual remarcable, a *Poesia* Palau i Fabre ja va apostar per una altra autora que després va tornar a traduir, Mariana Alcoforado, “la monja portuguesa” (*Cartes* 1986), com també per la contemporània Colette: devia ser la primera versió catalana de la narradora. Així mateix, cal atribuir a Palau i Fabre el trasllat dels nombrosos aforismes que esquitxen molts números de la revista (el 6, 10, 12, 13 i 14, sobretot), en alguns casos convertits en protagonistes exclusius. En el número 6, per exemple, consagrat íntegrament a dilucidar “Què és poesia”, es presenten definicions en català d'Apollinaire, Aragon, Lautréamont, García Lorca, Brunetière, Cocteau (dues), Amiel, Valéry, Aubourg, Garrod, Salinas, Marinello, Maritain, Eliot, Wordsworth i Ortega y Gasset (al costat d'altres de Maragall, Riba i Foix). Simplificant, en la tria plana la idea que “la poesia és una aventura vers l'absolut”, en paraules de Pedro Salinas. Com passa sovint, l'antòleg se serveix de veus alienes per a expressar-se —o per a atorgar autoritat a la veu pròpia—.

D'altres traductors van col·laborar a *Poesia*. El primer de tots, des del primer número, i el més prolífic, va ser Marià Manent, el qual va responsabilitzar-se de tres de les quatre traduccions de l'anglès que van aparèixer a la revista: una balada anònima, un fragment de les “Visions de les filles d'Albió” de Blake i un sonet de Barrett Browning (aquestes dues composicions, per als números 13 i 20, extraordinaris dedicats a la poesia “vident” i femenina). Josep M. de Sagarra, a qui Plau i Fabre havia conegut abans de la guerra i havia convidat als Amics de la Poesia per fer-hi una lectura de fragments de la *Divina Comèdia*, va ser l'altre traductor de l'anglès, amb “Dues cançons de Shakespeare”. Manent i Sagarra, amb una remarcable trajectòria a les espalles, compartien un penós exili interior, que els obligava a traduir “per força”, com a guanyapà, l'un al castellà i l'altre clandestinament al català (el teatre de Shakespeare, precisament). Potser encara més aspre era el replegament que aleshores sofria Josep M. López-Picó (com revelava el *Dietari*, 1929-1959), que va brindar a *Poesia* uns “Temes de la rosa, de Rilke” (número 5). En canvi, Osvald Cardona, tres anys més gran que Palau i Fabre, tan sols havia tingut temps, abans d'esclatar la guerra, de col·laborar a *Mirador*. Gairebé va estrenar-se en el món de les lletres amb la traducció d'una àmplia mostra del *Canzonieri* de Petrarca (editada el 1955), de la qual va oferir un primer tast a *Poesia* (en el número 8). Els altres traductors de la revista, Lluís Gassó-Carbonell, Lluís Soler (conegut amb el pseudònim Lluís de Rialp) i Joan Triadú, eren tots més joves, més o menys de l'edat de Palau i Fabre; els dos darrers van acostar, respectivament, un poema de Rilke (número 14) i un altre de Safo

(número 20). Tots s'havien foguejat en tertúlies secretes, però a penes havien vist imprès el seu nom. No era el cas de l'única traductora de *Poesia*, Rosa Leveroni, la qual, nascuda el 1910, en plena conflagració ja havia publicat el primer llibre de poemes, *Epigrames i cançons* (1938), prologat per Carles Riba. Ara reapareixia amb una "Interpretació de Teixeira de Pascoaes" (número 10).

Com pot observar-se, a *Poesia* la traducció era concebuda, de manera prevalent, com una forma de creació, com una apropiació de veus alienes afins, més o menys interpretades i interpretables. Per això, calia recórrer als "clàssics", antics o moderns, els únics models plausibles en temps de penalitats extremes. Només així la poesia podia encarnar-se amb la *Poesia*, en una espiral sense fi, i cobejar la perdurabilitat escamotejada.

Els dos anys de vida de *Poesia* van coincidir amb les dues sessions que van celebrar els Amics de Rosselló-Pòrcel, cercle creat per Palau i Fabre. La primera va ser dedicada al poeta mallorquí, mentre que la segona, a l'octubre de 1945, ho va ser a Paul Valéry, amb motiu del seu traspàs; en coneixem els detalls: "fou presentada per Carles Riba; Josep Palau i Fabre llegí unes 'Notes sobre Valéry', Maurice Molho [...] llegí uns poemes de Valéry, i Lluís Gassó unes traduccions de l'autor francès" (Samsó 1995: 30).² D'altra banda, gairebé paral·lelament, entre 1943 i 1946, Palau i Fabre va publicar alguns llibres de poesia, en edicions numerades de cent exemplars i sota el segell de La Sirena; entre d'altres, les *Versions de Hölderlin*, de Carles Riba, per a les quals, en tractar-se d'una traducció, va haver de prendre altres mesures: falsejar el peu d'impremta (Buenos Aires per Barcelona) i la data (1943 en comptes de 1944). Com explicava el mateix editor, va decidir dur a la impremta aquestes *Versions* per compensar la generositat amb què Riba sempre havia col·laborat a la revista; els magres beneficis que podia reportar anaven "totalment a benefici seu" (Palau i Fabre 1976). Era la primera traducció d'una obra netament literària publicada al país i, a més, d'un autor "modern". Palau i Fabre tornava a saltar-se totes les regles de l'entramat de prohibicions.³

Aquest activisme de primera línia va estroncar-se en obtenir una beca de l'Institut Francès per anar a París, pel desembre de 1945, on va autoexiliar-se setze anys, fins al 1961. Abans de partir, encara va ser a temps d'assistir a les primeres reunions de la nova revista que gestaven, ell i quatre joves universitaris més, els quals també havien coincidit com a alumnes dels renascuts Estudis Universitaris Catalans: Josep Romeu, Miquel Tarradell, Joan Triadú i

2. A *Poesia*, n'hi va publicar una, el sonet "Hel·lena", en el número 15.

3. En una extensa entrevista, assegurava que "jo tenia un instint prodigiós per saber el límit fins al qual podia anar" (García Ferrer 1993: 39).

Frederic-Pau Verrié. El títol de la revista, *Ariel*, prenia el nom d'un personatge de *La tempesta* shakespeariana, esperit de l'aire que personifica la llibertat. El primer número va sortir a llum pel maig de 1946 i, el darrer, el 23, pel desembre de 1951. Entremig, entre el 18 i el 19, havia estat un parell d'anys suspesa, entre el juliol de 1948 i el juny de 1950, després dels pertinents escorcolls i la detenció policial de Josep Romeu; en part, havien estat ocasionats per l'aparició de dos números del "Suplement", l'agost i el setembre de 1948, que informaven, com una publicació periòdica corrent, de les activitats culturals del país, en una palmària "voluntat d'actuar prop de sectors cada vegada més amplis" (Triadú 1995: 151).

La presentació també excel·lia, com la seva predecessora, ara en mans de Verrié. Es mantenia el gust pel producte de factura clàssica, elegant i consistent, per bé que, amb seccions distintes a penes insinuades, es jugava més amb la tipografia, la qual "representava també un desig de forçar el retorn i la recuperació de la normalitat" (Verrié 1996: 19). A diferència de *Poesia*, cada número apareixia datat i, a partir del 3, a l'última pàgina constaven els noms dels cinc "redactors" i la indicació de qui se n'havia responsabilitzat, en un sistema de direcció rotativa estricta. A partir del 10, s'hi van afegir vuit "redactors" més: Joan Barat i Rosa Leveroni, en la secció de "Literatura", Alexandre Cirici i Jordi Sarsanedas, en la de "Crítica general", i Francesc Espriu, Enric Jardí, Joan Perucho i Manuel Valls, en la d'"Arts plàstiques". Després del parèntesi forçós, els noms dels artífexs van desaparèixer (sota la batuta, sobretot, de Triadú i Verrié), com també el títol (en el lloc que ocupava abans, i amb el mateix tipus de lletra, hi havia el número), i, per primer cop, s'hi van referenciar unes adreces de París i d'Oxford —falses, òbviament: "Redacció i Administració: 78, rue Mazarine. París, VIème. France. Dipositari a la Gran Bretanya: 14, Fyfield Road. Oxford". Aquestes argücies no van impedir una nova suspensió, definitiva. Les autoritats no estaven disposades a continuar fent els ulls grossos davant les publicacions "privades", monolingües, que no passaven per censura i que no s'editaven a redós de cap institució religiosa; baldament només es difonguessin per subscripció, com en el cas d'*Ariel* (va assolir la xifra màxima de set-cents). Del número 24, a punt de tirar, en "foren destruïdes totes les proves d'impremta" (Ribé 1972: 63). Es clausurava la revista que, malgrat tot, "havia arribat a convertir-se en l'exponent més genuí i de més autoritat de la cultura catalana" (Samsó 1995: 60).

Poesia i *Ariel* partien de propòsits distints. La primera era una revista literària, centrada en un sol gènere, mentre que la segona duia el subtítol de *Revista de les Arts*, i, en efecte, s'ocupava de les diverses manifestacions artístiques. Si *Poesia* evidenciava un pensament homogeni i travat, *Ariel* era, segons

Triadú, “el resultat d’un pacte entre tendències, corrents i persones” (Triadú 1978: 32), perquè, en darrera instància, “ens unia la política, però una estètica [...] ens hauria separat” (Triadú 1979: 27). Josep Romeu es manifestava més escèptic respecte de la coherència i la cohesió d’*Ariel*: “les tendències artístiques, les vivències i les volicions eren ben distintes i a voltes distants” (Romeu i Figueras 2003: 88). De ben segur, totes dues revistes, les havien forjades “una minoria que actuava damunt la minoria” (Rosselló 1966: 51), però *Ariel* aspirava a interessar a la “minoria” a la qual interessaven les revistes culturals. La poesia o les arts havien de servir per a l’objectiu anhelat: la continuïtat. I la continuïtat tan sols es podia garantir per mitjà de la premissa compartida de “voluntat ordenadora” i “impuls renovador” (Samsó 1995: 51), de classicisme i avantguarda. Segons un altre dels fundadors, Frederic-Pau Verrié, “la nostra dèria era d’ampliar, d’aglutinar, però també d’innovar, sense constriccions ni temàtiques ni ideològiques”, en el marc del “relatiu possibilisme” (Verrié 2002: 37 i 35) de les circumstàncies. Per a Jordi Sarsanedas, “la idea inspiradora de la revista” havia estat, sense embuts, “intentar combatre la derrota, ignorant-la, negant-la” (Sarsanedas 1996: 28).

El percentatge de literatura estrangera traduïda a *Ariel* és notablement inferior al de *Poesia*. En canvi, a *Ariel* abunden les notes sobre obres i autors transfronterers, especialment els que per alguna raó són actualitat, de manera que preval l’atenció als contemporanis. Ja en el primer número, per exemple, J. V. Foix glossava la poesia de Max Jacob; en el 5, Josep Romeu traçava un retrat del Comte de Lautréamont, Palau i Fabre ens informava de les darreres novetats de René Char i Joan Perucho ressenyava l’últim llibre de Paul Éluard; en el 15, Palau i Fabre presentava Antonin Artaud, mentre que Joan Triadú s’explanava sobre una novel·la recent d’Aldous Huxley, o, en el 21, Joan Triadú homenatjava a George Orwell a propòsit del seu traspàs. Alguns d’aquests crítics van oferir un tast de l’obra comentada i, tot d’una, van esdevenir traductors fortuïts —en realitat, els primers traductors catalans d’aquests escriptors: Foix de Jacob, Palau i Fabre de Char i Triadú d’Orwell—. La voluntat de fer-se dignes successors de l’herència “rica i plena” es concretava en articles erudits i vindicats alhora sobre el llegat de l’obra traduïda, i Rosa Leveroni rememorava la “Poesia anglesa en català” publicada abans de la guerra i la que, posterior, romanía inèdita.

D’altres vegades les notícies sobre la producció forana arribaven a *Ariel* per mitjà de traduccions. En concret, sovint per mitjà de la col·laboració d’alguns escrits de professors de l’Institut Britànic o de l’Institut Francès de Barcelona, centres amb els quals van estar vinculats alguns redactors de la revista, sobretot Rosa Leveroni i Jordi Sarsanedas, respectivament: en els números 9 i

10, Leveroni va traduir “Una nota sobre D. H. Lawrence”, de Derek Traversi, aleshores director de l’Institut Britànic; i en el 12, Sarsanedas, una reflexió sobre “Què és l’existencialisme”, de Maurice Matet, professor de l’Institut Francès. En el 9, i en el vessant més periodístic d’*Ariel*, el mateix Sarsanedas ja havia informat de les activitats d’“Els Cercles de l’Institut Francès”, tot just acabats de crear, i “una illa de llibertat en una Catalunya engrillonada pel franquisme” (Manent 1997: 21); en el literari, del qual Sarsanedas era secretari, les lletres estrangeres i la traducció, hi ocupaven un lloc destacat: “s’hi ha presentat obres d’un interès tan viu i divers com *Huis clos*, de J.-P. Sartre, i *Le silence de la mer*, de Vercors, entre les franceses; com els darrers poemes de Leveroni i de J. V. Foix, o *Lassassinat a la catedral*, de T. S. Eliot” (Sarsanedas 1947: 30). La narració de Vercors, traduïda per Sarsanedas, va ser publicada clandestinament aquell 1947 per les edicions d’*Antologia dels Fets, les Idees i els Homes d’Occident* (una altra revista furtiva que aleshores començava la seva breu singladura). La peça d’Eliot va ser traslladada per Lluís M. Aragó, i encara és inèdita, com altres versions seves de poetes anglesos.

Una novetat substancial d’*Ariel* respecte de *Poesia*, que l’acosta als paràmetres d’una publicació regular, rau en el fet que s’hi introdueix la traducció “utilitària”, pragmàtica, amb finalitats que van més enllà del gaudi estètic. És a dir, *Ariel* no tan sols advocava per traduir poesia, sinó també prosa no creativa, breus “assaigs”. Aquesta traducció funcional sol ser obra dels redactors de la revista: a part de Leveroni i Sarsanedas, va conrear-la Manuel Valls, a més del catalanista anglès Paul Russell-Gebbett (el qual va traslladar un article de C. M. Thompson sobre “La literatura anglesa d’avui”, en el número 17).

Sota l’estela de *Poesia*, *Ariel* també va propiciar la traducció d’aforismes, d’una manera menys metòdica i, tipogràficament, més destacada i vistosa. Mentre que allà eren centrats en el fenomen literari, ara imperaven els que tenien un caràcter d’estendard vital, lemes d’ànim d’escriptors o pensadors reputats ideals per a combatre els temps hostils. El primer de tots marcava la pauta. S’havia optat per un recordatori d’“Alcinous a Ulisses”, procedent de la traducció de l’*Odissea* de Carles Riba, inèdita: “Digues també per què plores i dins el teu cor et lamentes quan sents parlar de la sort dels dànaus argius i de Troia: l’han obrada els eters, i són ells que a tants la ruïna han filat; perquè hi hagi cançons per als homes a néixer”. La ruïna dels pobles, ben conduïda, podia dur a noves naixences i a noves cançons; tot era qüestió de perseverar. Altres divises catalanitzades, en lletres ben grosses, provenien de Píndar (per Triadú), el poeta mallorquí andalusí Ibn al-Labbana (per Verrié), Proust, Valéry, Kierkegaard i Cocteau, de vegades acompanyades del nom del

traductor i d'altres vegades no. Es van mantenir, amb intermitències, tota la primera època de la revista, fins a la suspensió.

A l'últim, *Ariel* també va incloure, en pàgines senceres i amb tot el relleu tipogràfic possible, traduccions de literatura *tout court*, sobretot de clàssics moderns. Dels antics, tan sols en va donar a conèixer un parell de mostres: la tercera de les *Olimpiques*, de Píndar, en versió de Joan Triadú (en el número 15), publicades, totes, el 1953, en una edició restringida de bibliòfil de cinquanta-cinc exemplars; i un fragment d'*El paradís perdut*, de Milton (en el número 5), poema en què treballava Josep M. Boix i Selva i que no va sortir a llum, en una altra edició de bibliòfil, fins als anys 1950-1951. En consonància amb la línia crítica de la revista, interessada per l'actualitat, sobresurten les traduccions d'escriptors contemporanis. Potser fins i tot pot considerar-s'hi Rimbaud, a partir d'un poema del qual, "Sensació", Palau i Fabre n'elaborava, a més de la traducció, quatre de distints, cada vegada més allunyats de l'original (en el número 19). Ell també és l'interpret d'algunes sentències del darrer llibre de René Char, *Feuillets d'Hipnos* (número 5), i el responsable que, més endavant (en el número 14), Char publiqui "un poema inèdit i cedit a *Ariel*", en francès. Igualment, del francès i com una exclusiva de la revista, va editar-se (en el número 2) un fragment d'una obra teatral d'enorme repercussió, estrenada en plana conflagració mundial i aleshores inèdita: *Antígona*, de Jean Anouilh, en versió de Triadú. En la seva estada a Liverpool, Joan Triadú hi havia conegut Arthur Terry, el qual va acostar dos "cantos" d'Ezra Pound (en el número 21), perquè "ens associem així a l'actualització d'aquest poeta que té lloc ara pel món", després de l'època fosca de "simpaties" pel "feixisme" ("Ezra Pound" 1951: 34). Ja hem comentat que Triadú, de George Orwell, l'"insigne autor honest, revolucionari i patriota" (J. T. 1951: 43), va traslladar-ne un fragment d'*Homenatge a Catalunya* (en el mateix número), llibre aparegut el 1938, ja cèlebre i aquí ignorat. Finalment, en el darrer número d'*Ariel*, Manuel de Pedrolo va estrenar-se com a traductor al català amb "sis poemes nord-americans", de sis autors rigorosament contemporanis, dels quals oferia una breu nota biogràfica o interpretativa; la tria palesa fins a quin punt el novel·lista seguia les novetats de la vida literària de l'altra banda de l'Atlàntic.

En aquesta darrera etapa, *Ariel* se situava lluny de les posicions bàsicament resistencialistes que havien caracteritzat *Poesia*, en què "cada número era un manifest", "cada número [...] trencava el silenci" (Triadú 1978: 22). Fent gala de ser "feta per una generació" —i no per cap "grup" o "bàndol" ([Editorial] 1948)—, a empentes i rodolons *Ariel* havia esdevingut una revista "normal" d'un país "normal". Ni tan sols li calia traduir massivament els

puntals del cànon, antics o moderns, sinó que podia fixar-se en el darrer crit d'una tradició actual. Al capdavant, a la producció autòctona, no li feia tanta falta amidar-se amb l'estrangera: ja era una mica més “emancipada”. La funció de suplència, d'extrema suplència, de les traduccions havia arribat al final d'una etapa d'encalç imparabile. El 1948 Riba i Sagarra obtenien el permís oficial per a publicar l'*Odissea* i la *Divina Comèdia*, en edicions de bibliòfil i sota la fórmula, no pas de traduccions, sinó de “creació literària”. Amb totes les restriccions imaginables, s'havia trencat la capa de gel —d'oprobri— més gruixuda. A partir d'ara, els mateixos censors podien adduir algun precedent de traducció catalana. D'altra banda, les revistes clandestines, en començar la dècada dels cinquanta, van ser tenaçment interdites. La traducció ja no podia refugiar-s'hi. El camí, ja ho sabem, va ser llarg. Tant llarg que l'*Homenatge a Catalunya* d'Orwell no va sortir fins al 1969, una selecció dels *Catani* de Pound fins al 1985 o bé, encara avui, no ha estat traduït René Char ni cap dels sis poetes que Pedroló va introduir. Ens podem afigurar com hauria estat, aquest camí, sense el coratge i l'encert de *Poesia* i *Ariel*? La simple conjectura produeix vertigen.

Bibliografia citada

- BALAGUER PASCUAL, Enric. (1995) *Poesia, alquímia i follia. Aproximació a l'obra poètica de Josep Palau i Fabre*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Cartes d'amor de Mariana Alcoforado (la monja portuguesa)*. (1986) Traducció, pròleg i epíleg de Josep Palau i Fabre. Barcelona: Edicions del Mall.
- COLOMINES I PUIG, Joan. (1963) “Revisió d'una època (1939-1958). La revista *Poesia*.” *Serra d'Or* 11 (novembre), pp. 25-26.
- [Editorial]. (1948) *Ariel* 18 (juliol), [s.p.].
- “Ezra Pound.” (1951) *Ariel* 21 (gener), p. 34.
- GARCÍA FERRER, J. M. & Martí ROM. (1993) *Josep Palau i Fabre*. Barcelona: Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya.
- GASSÓ, Lluís. (1982) “Petita història de l'Estudi del carrer de Sant Pau.” *Serra d'Or* 274-275 (juliol-agost), pp. 29-33.
- MANENT, Albert. (1997) “Jordi Sarsanedas, el rigor de la perfecció.” A: *Sobre Jordi Sarsanedas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 15-26.
- PALAU [i Fabre]. [s.d.] “El poeta i la poesia.” *Poesia* 1, p. 1.
- PALAU I FABRE, Josep. (1976) [Text de les solapes de la sobrecoberta de l'edició facsímil]. *Poesia*. Barcelona: Aymà.
- PALAU I FABRE, Josep. (2008) *El monstre i altres escrits autobiogràfics*. Barcelona: Galàxia Gutenberg.
- RIBÉ, M. Carme. (1972) “Índex d'*Ariel*, Revista de les Arts.” *Biblioteconomia*, 75-76 (gener-desembre), pp. 61-91.

- RIBÉ, M. Carme. (1977) "Les revistes literàries clandestines de la postguerra." *L'Avenç*, 6 (octubre), pp. 33-38.
- RIMBAUD, Arthur. (1966) *Una temporada a l'infern. Il·luminacions*. Versió, estudi preliminar i notes de Josep Palau i Fabre. Barcelona: Vergara.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep. (2003) *Quadern de memòries*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROSSELLÓ, Antoni de. (1966) "Els inicis d'una represa: la revista *Ariel*." *Serra d'Or* 9 (setembre), pp. 51-53.
- SAMSÓ, Joan. (1995) *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SARSANEDAS, Jordi. (1947) "Els Cercles de l'Institut Francès." *Ariel* 9 (abril), p. 30.
- SARSANEDAS, Jordi. (1996) "Ja fa tants anys." *Serra d'Or* 442 (octubre), pp. 28-29.
- T[RIADÚ], J[Joan]. (1951) "Homenatge a George Orwell." *Ariel* 21 (gener), p. 43.
- TRIADÚ, Joan. (1978) *Una cultura sense llibertat*. Barcelona: Proa.
- TRIADÚ, Joan. (1979) "Carles Riba i la revista *Ariel*." *Serra d'Or* 240 (setembre), pp. 25-27.
- TRIADÚ, Joan. (1995) "La revista *Ariel* al cap de cinquanta anys." *Revista de Catalunya*, 100 (octubre), pp. 148-151.
- VERRIÉ, Frederic-Pau. (1996) "Fa cinquanta anys, *Ariel*." *Serra d'Or* 443 (novembre), p. 19.
- VERRIÉ, Frederic-Pau. (2002) *Ariel. Una aventura cultural en la clandestinitat*. Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

Annex

Traduccions de Poesia

- "Balada anglesa (anònima)." Versió de Marià Manent. *Poesia* 1, p. 4.
- "Dues cançons de Shakespeare." Trad. de Josep Maria de Sagarra. *Poesia* 3, pp. 2-3.
- LÓPEZ-PICÓ, J. M. "Temes de la rosa, de Rilke." *Poesia* 5, p. 3.
- "Què és poesia." *Poesia* 6, pp. 1-4.
- ÉLUARD, Paul. "Poesia involuntària i poesia intencional." *Poesia* 7, pp. 3-4.
- "Tres sonets de Petrarca." Versió d'Osvald Cardona. *Poesia* 8, pp. 3-4.
- LEVERONI, Rosa. "Interpretació de Teixeira de Pascoaes (De *Cants indecisos*)." *Poesia* 10, p. 3.
- "Què és poesia." *Poesia* 10, p. 4.
- "Dir el mar." *Poesia* 12, p. 4.
- RIMBAUD, Jean-Arthur. "Textos del *vident*." *Poesia* 13, p. 1.
- "Què és el surrealisme." *Poesia* 13, p. 2.
- BLAKE, William. "Visions de les filles d'Albió, Fragment, 1793." Versió de Marià Manent. *Poesia* 13, pp. 3-4.

- LAUTRÉAMONT, Compte de. "Poema de l'hermafrodita, Fragment, 1868." Versions de J. P. F. [Josep Palau i Fabre]. *Poesia* 13, pp. 4-5.
- RIMBAUD, Jean-Arthur. "Vetlles.- I." Versions de J. P. F. [Josep Palau i Fabre]. *Poesia* 13, p. 6.
- APOLLINAIRE, Guillaume. "Gestació, Fragment, 1910." Versions de J. P. F. [Josep Palau i Fabre]. *Poesia* 13, p. 6.
- ÉLUARD, Paul. "Giorgio de Chirico." Versions de J. P. F. [Josep Palau i Fabre]. *Poesia* 13, p. 7.
- RILKE, Rainer Maria. "Dia de tardor." Interpretació de Lluís Soler. *Poesia* 14, p. 1.
- "Què és poesia." *Poesia* 14, p. 4.
- "Poesia francesa moderna." Trad. de Lluís Gassó-Carbonell. *Poesia* 15, pp. 3-4. [Charles Baudelaire, "Correspondències"; Stéphane Mallarmé, "Angoixa"; Paul Valéry, "Hel-lena"]
- COCTEAU, Jean. "El gall i l'arlequí, Fragments." *Poesia* 16, p. 4.
- APOLLINAIRE, Guillaume. "Poema – carta d'Apollinaire." *Poesia* 17, pp. 3-4.
- COCTEAU, Jean. "El gall i l'arlequí, Fragments." *Poesia* 17, p. 4.
- RIMBAUD, Jean-Arthur. "Vaixell embriac." Trad. de Lluís Gassó-Carbonell. *Poesia* 18, pp. 2-4.
- BRETON, André. "Què és el surrealisme." *Poesia* 19, p. 2.
- "Oda segona de Safo." Versió de Joan Triadú. *Poesia* 20, p. 1.
- ALCOFORADO, Sòror Mariana. "Primera carta de la monja portuguesa." Versió de J. P. F. [Josep Palau i Fabre]. *Poesia* 20, pp. 2-4.
- BARRET BROWNING, Elizabeth. "Sonet." Versió de Marià Manent. *Poesia* 20, p. 5.
- COLETTE. "Nit blanca, Fragments." *Poesia* 20, p. 6.

Traduccions d'Ariel

- [HOMER]. "Alcinous a Ulisses. *Odissea*, Cant VIII." Trad. de Carles Riba. *Ariel* 1 (maig 1946), p. 8.
- FOIX, J. V. "Els poemes de Max Jacob, tan clars..." *Ariel* 1 (maig 1946), p. 16.
- ANOUILH, Jean. "*Antígona*, Fragment de l'acte únic." Trad. de Joan Triadú. *Ariel* 2 (juny 1946), pp. 23-26.
- PÍNDAR. "Als tebans, Fragment d'himne." Trad. de Joan Triadú. *Ariel* 3-4 (juliol-agost 1946), p. 48.
- MILTON, John. "*El paradís perdut*, Començament del llibre III." Trad. de Josep M. Boix i Selva. *Ariel* 5 (setembre 1946), pp. 60-61.
- PALAU I FABRE, Josep. "René Clar." *Ariel* 5 (setembre 1946), pp. 65-66.
- PROUST, Marcel. "Recepta literària." Trad. de Miquel Llor. *Ariel* 6 (octubre 1946), p. 90.
- TRIVERSI, Derek. "Una nota sobre D. H. Lawrence." Trad. de Rosa Leveroni. *Ariel* 9 (abril 1947), pp. 4-7.

- VALÉRY, Paul. "Europa." *Ariel* 9 (abril 1947), p. 32.
- TRAVERSI, Derek. "Una nota sobre D. H. Lawrence." Trad. de Rosa Leveroni. *Ariel* 10 (juny 1947), pp. 38-40.
- DONOSTIA, P. "In foraminibus petræ." Trad. de Manuel Valls. *Ariel* 10 (juny 1947), pp. 41-42.
- AL-LABBANA, Ibn. "Mallorca." Trad. de F.-P. V. [Frederic-Pau Verrié]. *Ariel* 11 (juliol-agost 1947), p. 59.
- MATET, Maurice. "Què és l'existencialisme?" Trad. de J. S. [Jordi Sarsanedas]. *Ariel* 12 (setembre-octubre 1947), pp. 80-82.
- KIERKEGAARD, Sören. "Definicions." *Ariel* 15 (febrer 1948), p. 5.
- PÍNDAR. *Olimpiques*, III, "A Teró d'Agrigent per les Teoxènies." Trad. de Joan Triadó. *Ariel* 15 (febrer 1948), pp. 6-8.
- COCTEAU, Jean. "De *Le secret professionnel*." *Ariel* 16 (abril 1948), p. 36.
- THOMPSON, C. M. "La literatura anglesa d'avui." Trad. de P. Russell-Gebbett. *Ariel* 17 (maig 1948), pp. 43-45.
- SERTILLANGES, A. D. "Practica el sa abandonament..." *Ariel* 18 (juliol 1948), p. 69.
- RIMBAUD, Arthur. "Sensació." Trad. de L'Alquimista [Josep Palau i Fabre]. *Ariel* 19 (juny 1950), p. 5.
- POUND, Ezra. "Canto VIII" i "Canto XLV." Trad. d'Arthur H. Terry. *Ariel* 21 (gener 1951), pp. 34-36.
- T[RIADÚ], J[Joan]. "Homenatge a George Orwell." *Ariel* 21 (gener 1951), pp. 43-44.
- "Sis poemes nord-americans." Trad. de Manuel de Pedrolo. *Ariel* 23 (desembre 1951), pp. 73-74. [Selwyn Schwartz, "A través d'ulls líquids"; William Jay Smith, "Matí a la vinya de Marta"; Ray H. Zorn, "Cinc de més enllà del pensament"; Doris B. Blanch, "Espècimen"; Robin Holzhauser, "Coitus decadence"; John Williams, "El bosc és florit"]

NOTA BIOGRÀFICA / BIONOTE

Montserrat Bacardí, doctora en Filologia Hispànica i llicenciada en Filologia Catalana, és professora de la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha dut a terme diverses tasques editorials. Des de 1998 és coordinadora de *Quaderns. Revista de Traducció*. Ha publicat articles d'història de la literatura i de la traducció i els llibres *Alfons Costafreda. La temptació de la poesia* (1989), *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia* (1998), *Anna Murià. El vici d'escriure* (2004), *El Quixot en català* (2006), *Catalans a Buenos Aires. Records de Fivaller Seras* (2009), *La traducció catalana sota el franquisme* (2012) i, amb Pilar Godayol, *Una impossibilitat*

possible. *Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)* (coord.) (2010) i *Diccionari de la traducció catalana* (dir.) (2011).

Montserrat Bacardí is Professor at the Faculty of Translation and Interpreting of the Autonomous University of Barcelona (UAB). She graduated in Catalan Studies before earning a PhD in Hispanic Studies. She has been involved in many publications. Since 1998 she has been the coordinator of *Quaderns. Revista de Traducció*. She has published articles on the history of literature and translation and various books: *Alfons Costafreda: La temptació de la poesia* (1989), *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia* (1998), *Anna Murià. El vici d'escriure* (2004), *El Quixot en català* (2006), *Catalans a Buenos Aires: Records de Fivaller Seras* (2009), *La traducció catalana sota el franquisme* (2012) and, with Pilar Godayol, *Una impossibilitat possible: Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)* (coord.) (2010) and *Diccionari de la traducció catalana* (dir.) (2011).